

SOCIETAT, JOVES I CULTURA POPULAR ALS ANYS 80

Vist i viscut pels Grallers de les Borges Blanques

ÍNDEX

1. INTRODUCCIÓ DE L'AUTOR.....	3
I. SOCIETAT, JOVES I CULTURA POPULAR A CATALUNYA ALS ANYS 80.....	5
2. EL PANORAMA SOCIAL I POLITIC.....	5
3. SER JOVE ALS VUITANTA.....	6
4. ELS REFERENTS MUSICALS.....	8
5. CULTURA POPULAR I TRADICIONAL, EN AUGE: DEL "FER PAÍS" AL "FER POBLE".....	10
6. LA GRALLA, INSTRUMENT TRADICIONAL BANDERA I TRACTOR DE LA MÚSICA TRADICIONAL.....	15
7. L'EMPODERAMENT DE LES COMARQUES.....	17
8. I MENTRESTANT, A LES BORGES BLANQUES.....	18
II. UNA HISTÒRIA DE LA GRALLA.....	29
9. L'INSTRUMENT.....	29
10. ORIGENS DE LA GRALLA.....	29
11. L'ÈPOCA D'OR.....	30
12. DECLIVI I LA TRAVESSA DEL DESERT.....	31
13. REVIFALLA I IMPLOSIÓ.....	32
14. RECUPERACIÓ VERSUS REINVENCIÓ: LA NOVA ÀNIMA DE LA GRALLA.....	35
15. ANYS 80, EL TOMBANT DE L'ÈXIT.....	36
III. ELS ORÍGENS DE LA GRALLA A PONENT I L'APARICIÓ DELS MARFULLS.....	39
16. L'ATERRATGE DE LA GRALLA A PONENT.....	39
17. EL NAIXAMENT DELS GRALLERS DE LES BORGES BLANQUES, ELS MARFULLS.....	43
18. L'ARRENCADA DEL GRUP.....	44
19. VIDA I VICISSITUDS DELS PRIMERS ANYS.....	48
20. HISTÒRIES PARAL·LELES. EL GRUP D'ANIMACIÓ CLAU BLAU I L'ORQUESTRA STOCK.....	49
21. EL FINAL DE LA PRIMERA FORNADA.....	51
22. I LA REPRESA.....	52
23. L'EMBRANZIDA DARRERA I ELS ÚLTIMS ANYS.....	56
IV. LA CULTURA POPULAR A LES BORGES BLANQUES I A LES GARRIGUES.....	60
24. EL SEGUICI FESTIU A LES BORGES, AVUI.....	60
25. EL SEGUICI FESTIU DE LES BORGES, AHIR ... O DEMÀ!.....	71
26. ALTRES MANIFESTACIONS LOCALS DE CULTURA POPULAR.....	74
27. UN EPISODI DE FINALS DEL SEGLE XIX.....	76
28. LES GARRIGUES, COMARCA GRALLERA.....	77
EPÍLEG.....	83
AGRAÏMENTS.....	85

CONSULTES I ENTREVISTES.....	86
FOTOGRAFIES.....	88
BIBLIOGRAFIA, WEBGRAFIA I ARXIUS PERSONALS.....	89

1. INTRODUCCIÓ DE L'AUTOR

En un indret del Ponent català, a les Borges Blanques, l'any 1988 va formar-se un grup de grallers, els Marfulls. El context social en el que va sorgir cal inscriure'l dins d'un ampli moviment de reviscolament de la cultura d'arrel popular i tradicional a tot Catalunya. Cal dir que als anys 70 aquest moviment ja havia estat objecte d'una primera represa, però el seu abast havia estat més localitzat i minoritari. És als anys 80 que aquesta vessant de la cultura rep l'impuls definitiu que l'aferma i el duu fins avui.

El llibre s'estructura en quatre blocs clarament diferenciats. El primer s'ajusta principalment al títol del llibre "Societat, joves i cultura popular als anys 80" de manera que vol retratar la realitat social de l'època, fent-ho de dalt cap baix, és a dir, partint del marc nacional i confrontant-ho després amb l'escena local. El segon bloc pretén una breu i esforçada història de la gralla atesa la centralitat l'instrument en el cos del llibre, i per tal de contextualitzar el bloc que seguirà. El tercer bloc ja s'endinsa en la història anònima del grup de grallers de les Borges, però novament de dalt cap baix: abans d'acarar la particularitat, es posa en el context dels inicis de la gralla a les comarques lleidatanes; romàntics inicis, vist des de lluny. Per acabar, i talment un bloc al marge adreçat a la parròquia autòctona, el quart bloc glossa el seguici festiu de les Borges i més succintament de les Garrigues, bo i aprofitant l'avinentsa de la temàtica general.

L'interès que pugui tenir el llibre rau en procurar claus per interpretar un fenomen de país, més centrat a escala del Principat, narrat i construït a partir d'un enfocament local i des del punt de vista d'una colla de jovent d'una petita i perifèrica capital de comarca. Vet aquí el subtítol "Vist i viscut pels Grallers de les Borges Blanques". Un grup entre molts i tants com en van emergir en aquells anys, anys d'efervescència de la cultura festiva popular i tradicional esdevinguda en veritable nervi de la col·lectivitat. Uns anys plens de la il·lusió dels principis, de quan tot –o gairebé tot– està per fer. Anys de canvis en l'univers simbòlic dels joves, anys en què es covaven els nous paradigmes i les noves majories socials. El llibre intenta reflectir la societat i el jovent d'un període anterior a l'actual partint d'un marc general i duent-ho al terror de noms anònims per al gran públic. Tot plegat, per contribuir a conèixer, entendre i quadrar el cercle d'on som avui i com s'hi ha arribat.

I ja fixats en la gralla. Més enllà del seu rol en el puixant món casteller, i en la seua condició d'instrument de carrer, als anys vuitanta la gralla es recupera en llur vessant tradicional i, quasi al mateix temps, cobra una segona ànima en el vessant de l'animació i la festa. Després d'un llarg hivern, la gralla revifa però també, i gràcies a aportacions individuals i a un conjunt de factors que ho faciliten, es reinventa. Un instrument recuperat i reinventat, com a mínim, duplica la nòmina de sonadors. A més a més, la seua empenta tibarà en pro de l'interès per altres instruments populars i tradicionals, que per iguals raons, havien caigut en desús a primers del segle XX, i propicia el sorgiment d'una generació de joves familiaritzats i sensibles a la música d'arrel. Àdhuc, la nova faisó de la gralla irradiada a aquell enfilall d'instruments en fase de rescat encara tindrà una segona i saludable derivada. La barrera entre gèneres musicals es torna porosa de manera que instruments tradicionals i folk aconsegueixen penetrar en bandes i formacions de música, diguem-ne moderna. Aquest concepte de música-fusió és un camí obert per la gralla que, al cap del temps, seguirà els seus propis averanys.

Tot això passa, com s'ha dit, perquè el clima social de la jove democràcia abonava la creativitat i l'activisme de tota classe, i vindrà també ajudat per una concreta militància política nacionalista amb ganes d'expressar-se però faltada de canals. La cultura d'arrel, pel seu component de retorn a les essències i pel seu caràcter festiu i més lliure de complexos, en un període molt específic, esdevé canal d'expressió de les

demandes de llibertat, una eina de transformació social en definitiva. Normalment sense pretendre-ho i algunes vegades sí. El servei al país és un segon llegat de la cultura popular en general, i en particular del món de la gralla.

En resum, el llibre se serveix d'un grup de grallers per fer abstracció d'un temps, un exercici de memòria i un retrat, parcial però cert, sobre una època recent però conceptualment lluny i superada. El darrer món íntegrament material i físic, en el sentit d'una quotidianitat basada en les coses, obrant sobre el paper i pagada en efectiu. Un món per globalitzar, no del tot laic encara ni gaire consumista, bastant pretecnològic, i a tots els efectes predigital. Potser per les profundes transformacions que vindran després i per ser el final d'una cosmovisió diferent, és una dècada de frontera que avui genera certa nostàlgia i fascinació. Si més no, entre els qui, com jo mateix, hi vam transitar. Amb les ratlles que seguiran en deixo un testimoni, a manera de tribut. El llibre remet als joves, la música i la cultura popular, per mirar aquells anys des d'un forat.

I. SOCIETAT, JOVES I CULTURA POPULAR A CATALUNYA ALS ANYS 80

2. EL PANORAMA SOCIAL I POLITIC

L'any que es gesten els grallers de les Borges, al 1987, el desglaç de la guerra freda ha començat però el món encara s'explica per l'existència de dos blocs, els Estats Units i la Unió de Repúbliques Soviètiques, la URSS. El Barça, en temps del Schuster, festeja els títols amb comptagotes i a falta d'alegries, aquell any la secció de bàsquet guanya la Copa Korac. La italiana Sabrina triomfa amb el seu hit. L'any abans han passat moltes coses: el referèndum sobre la permanència d'Espanya a l'OTAN, el desastre de Txernòbil, la famosa frase "a la ville de..." de Samaranch; l'ingrés de l'Estat Espanyol i Portugal a la Comunitat Econòmica Europea (CEE) i el consegüent trasbals sobre la pagesia. Al 1987, fa dos que ha mort Salvador Espriu, tres que TV3 emet regularment, i Catalunya Ràdio quatre. I només fa cinc anys que a la majoria de cases hi ha arribat la televisió en color, a propòsit de la Copa Mundial de Futbol a Espanya. La Mary Santpere encara fa riure i el Joan Capri, amb el Dr. Caparrós, a depèn de qui el fa somriure, i a depèn de qui, tronxar. Als vuitanta, la caiguda del mur de Berlín no s'ensuma i els Jocs Olímpics de Barcelona es veuen lluny A Barcelona no hi ha turistes. Ara, és la ciutat del disseny.

Foto 01. El president dels Estats Units, Ronald Reagan (1981-1989) i el president de la URSS, Mikhaïl Gorbaxov (1988-1991), artífex de la glàsnost i la perestroika.

Foto 02. Un Telenotícies de TV3 de l'any 1984, amb Lluís Diumaró i Àngels Barceló.

Foto 03. Signatura del Tractat d'adhesió a la CEE, al 1985, per part de Felipe Gonzalez i el ministre d'Exteriors Fernando Moran, objecte d'innombrables acudits.

Foto 04. Equip del Barça que guanya la Copa del Rey de 1988 contra la Real Societat amb Zubizarreta, Julio Alberto, Gerardo, Migueli, Schuster, Roberto, Víctor, Calderé, Carrasco i Lineker (hi falten Urbano i Alexanko i hi sobra el Moratalla).

Foto 05. La Real Societat que juga la final de la Copa del Rey, amb el mític porter Arkonada i tres jugadors que fitxaran pel Barça a la temporada següent: López Rekarte, Bakero i Beguiristain. La pedrera basca nodreix el Barça que vindrà.

Foto 06. El Mundialet, competició internacional infantil que organitza la Generalitat en paral.lel a la Copa del Món d'Espanya-82, dona un gran impuls determinant al futbol base al país.

En l'àmbit econòmic, una sèrie de mesures de modernització impliquen un dur procés de reconversió industrial, el tancament d'empreses i fàbriques, l'aparició del concepte d'atur, desconegut fins llavors, i en conseqüència, protestes socials i vagues, molt nombroses entre 1985 i 1988. Altrament, amb l'entrada a la CEE, diferents marques estrangeres aterren a Catalunya atretes pels baixos salaris, i això repercuteix en una certa reindustrialització. A l'agitació del període, hi cal afegir el polèmic referèndum sobre la permanència d'Espanya a l'OTAN, al 1986. El no s'imposà a Euskal Herria i al Principat. En relació a la prosperitat sostinguda i la pau social que es viurà als anys noranta, els vuitanta es poden considerar una dècada convulsa.

Foto 07. Dos cents alumnes de l'institut van manifestar-se per les Borges i van tallar la carretera N-240 el 21 de gener de 1987, en un context de mobilització estudiantil a tot l'estat.

Al Principat és l'època gloriosa de Convergència i Unió (CiU) i el pujolisme. Al 1980 s'enceta la primera legislatura i s'inicia el desplegament del marc autonòmic amb l'escolarització en català i el bastiment dels mitjans públics de comunicació com a objectius estrella. Paradoxalment, aquestes dues eines necessàries duen a una simplificació de la llengua que, si bé per una banda foragita els barbarismes, per l'altra, esvaeix les formes dialectals i els parlars genuïns.

A escala municipal, el poder polític a Catalunya, excepcions a part, s'instal·la en el bipartidisme. És la Catalunya dual. CiU domina a comarques, i el Partit Socialista de Catalunya (PSC), a l'àrea metropolitana i les grans ciutats. L'independentisme és marginal i fragmentat. Cert és que, partint de la militància antifranquista, a la segona meitat dels setanta havia aconseguit prendre cos sobre l'espai de l'esquerra, conformat com a moviment de base contrari als "pactes de la transició". Però de les aritmètiques que acaben resultant de la nova olla política n'acaben emergint les posicions gradualistes, l'autonomisme s'apospenta al poder i l'esquerra independentista queda bandejada de la política institucional. Molts dels seus protagonistes reorienten la seua militància en el ram de la cultura. Això que passa a primers i mitjans dels vuitanta, ben segur que contribueix a l'auge de la cultura en general i l'impregna d'un major compromís nacional.

Foto 08. Les dues cares de la Catalunya dual: Jordi Pujol, president de la Generalitat (1980-2003) i Pasqual Maragall, alcalde de Barcelona (1982-1997).

Foto 09. Jordi Pujol arribant a la inauguració de l'Escola Agrària de les Borges, amb l'helicòpter groc, icona de l'època, 1984.

Foto 10. Portada del diari Avui. (posar només la capçalera)

Foto 11. La manifestació de la Crida del 1985 a l'Avui, durant anys, única capçalera en català d'àmbit nacional i la única que es feia mig ressò del moviment lliure-determinista.

Malgrat l'onada autonomista i les congènites dificultats d'un pensament minoritari, al 1981 la Crida a la Solidaritat, organització de defensa de la llengua catalana i els drets nacionals, havia omplert el Camp Nou amb el lema "Som una nació". Ben segur que l'èxit també s'explicà com a reacció al soroll de sabres que mesos abans havia suposat l'intent de cop d'estat perpetrat per Tejero, el 23-F.

Anys més tard, al 1985, la mateixa Crida congregà deu mil persones en una altra inesperada exhibició de força. De fet, entre 1985 i 1986, l'independentisme polític aconsegueix per fi aglutinar-se. Ho fa al voltant del Moviment de Defensa de la Terra (MDT), això sí, estem en plena "basquitis", és a dir, l'emmirallament amb la causa basca. Fins al punt que a les primeres eleccions europees, al maig de 1987, Herri Batasuna recapta 40.000 vots al Principat. Sembla que la reivindicació de les llibertats plenes comença a prendre volada. Però tot és molt fràgil i al mateix 1987 les tensions internes fracturen l'MDT en dos faccions, l'MDT-IPC i l'MDT-PSAN. Al juny, ETA perpetra l'atemptat d'Hipercor. El guió fa un nou gir i la causa es torna a estovar per una bona temporada. Tres mesos després, un atemptat mortal de Terra Lliure a les Borges Blanques tindrà un efecte encara més afeblidor. Al Principat, de resultes d'aquests fets, es reforça l'autonomisme –sense pretendre-ho–, i l'estratègia de la lluita armada perd pràcticament tot el suport social, a diferència d'Euskadi on es perllongarà anys. L'independentisme ha de recomençar. Al tombant final de la dècada, al 1989, un partit amb representació parlamentària, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC), incorpora la independència com a objecte polític.

3. SER JOVE ALS VUITANTA

Els joves nascuts entre els seixanta i els setanta, aquells que, a grans trets, van viure l'adolescència als vuitanta, són anomenats la Generació X, *boomers* o fills del baby boom. És un concepte, més cultural que demogràfic, encunyat a Anglaterra per a enquadrar una sèrie de conductes que trencaven amb les pautes i costums anteriors: allunyar-se de la religió, blasmar la monarquia, tenir relacions sexuals abans del matrimoni, contradir els pares... Professionalment, són els que comencen a trencar la continuïtat dels oficis familiars i a acudir a la universitat d'una manera més

generalitzada. Es pot considerar que ha estat una generació pont: han crescut al carrer i en blanc i negre, i han assolit la maduresa en un món divers i digital.

Als vuitanta ser jove, adolescent o nen, responia a uns codis més o menys coneguts i normalitzats. Més enllà del marc escolar, es fa vida al carrer. Allà s'hi juga, allà s'hi adquireix autonomia i allà un s'hi socialitza, al marge de tuteles gaire directes. Autonomia també potenciada per la sonada irrupció de la bicicleta infantil com a objecte de consum de masses, que compareix en aquest segment d'edat de manera universal i eixampla els topans. A la graciosament anomenada "escola del carrer", per bé, i a vegades per mal, preval una certa selecció natural. El carrer també té els seus de codis, i entre aquests, uns horaris compartits. El que arriba de l'exterior, bàsicament és a través de la televisió i també ve bastant codificat: hi ha un, dos o tres canals, i per tant, els referents televisius són semblantment compartits. La programació infantil té una franja horària molt restringida, i per tant, tothom veu els mateixos dibuixos i les mateixes sèries. I fa les mateixes col·leccions de cromos. I té els mateixos joguets que tothom veu als mateixos anuncis: el Cinexin, l'Exin Castillos, l'Scalextric, el Tente, el Mecano, el Geyperman, el Madelman. I no gaires més, a part de les nines.

Foto 12. Les col·leccions de cromos que venien amb la compra de iogurts de Danone eren molt populars.

I com que la canalla i el jovent, dit simplificadament, s'organitzen el seu temps i no hi ha la necessitat d'ocupar-los les hores, encara no s'ha forjat el concepte d'activitat extraescolar. Certament, n'hi ha que van a repàs o a futbol, i algun a anglès o a dibuix. L'escolarització obligatòria és fins als catorze anys, quan s'acaba vuitè: qui opta per estudiar se'n va a fer batxillerat, els dits BUP i COU; qui opta per treballar, se'n va cap a l'anomenada FP, la Formació Professional. Anar a la universitat deixa de ser cosa de quatre, però encara hi ha qui plega als 14 anys i es posa a treballar. De fet, sigui quin sigui el cas, a aquesta edat és ben comú de començar a anar al jornal a l'estiu: a collir fruita, a fer de cambrer, a ajudar al negoci familiar, etc. Dissabtes al matí inclosos. No val a badar, als catorze ja pots portar moto, una "quaranta-nou". També amb aquesta edat, la immensa majoria procedeix al tercer sagrament, la confirmació, partint de la base que haver fet la comunió entra en la més absoluta normalitat, sense gaires més plantejaments. És evident que els catorze són un marcador cap a l'adolescència i per als menys privilegiats, un estadi preadult.

Foto 13. Anar a collir fruita a l'estiu era una pràctica estesa. Banc, palot i galleda. Qui portava les galledes, no es podia encantar gaire.

Foto 14. Un objectiu habitual de treballar a l'estiu era estalviar per comprar una quaranta-nou, una moto amb motor de 49 centímetres cúbics. La Gimson anava a part, era per a anar al tros o a l'hort, tot i que en dèiem "Gimson paleta".

Als divuit ve un altre tall, el pas d'adolescent a jove. Els nois, van a fer el servei militar obligatori, la "mili". I tothom qui pot, això no ha canviat tant –si més no al món rural–, es treu el carnet de cotxe. I els que han tirat cap a una FP, comencen a treballar. L'atur juvenil encara és una entelèquia.

Als vuitanta són molts els joves que encara no tenen telèfon a casa. I ja no diguem el que falta per que es generalitzin els ordinadors. Un senyal: al primer ple municipal de les Borges de 1987, se sotmet a votació la compra d'un ordinador, i s'acorda amb dos vots en contra! La paraula "informàtica" comença a circular, però en general s'estudia mecanografia per tenir agilitat amb la màquina d'escriure. Així i tot, la paraula escrita encara és un mitjà preferent per comunicar-se. Familiars, amics i amigues s'envien cartes i postals... i tan o més les esperen. Els sobres i els segells són fungibles quotidians. S'escolta la ràdio, i la música, a casa o al cotxe, se sent al radiocasset. Tocadiscos pocs. La paraula immigrant encara és per designar les persones arribades de regions espanyoles vint anys enrere. Per molt proper que

sembli en el temps, tot i que es fa referència sovint al terme “societat de consum” aquesta tot just es comença a desplegar. En realitat, encara predomina la reutilització, la reparació i els sargits. Les coses i els objectes tenen una segona vida, una tercera, una quarta... En l'ambient encara es respira l'austeritat que van viure les generacions precedents. I amb ella, una interiorització bastant horitzontal de la cultura de l'esforç, del valor de la feina i del “complir”. Per ser algú de profit cal ser “complidor”.

En general, és una època en que les convencions socials encara són relativament estrictes i no es tenen tantes contemplacions ni cap als nens ni cap als joves. La distància entre pares i fills encara és gran. Potser per aquesta distància, que a vegades actua com un mur, ser jove llavors, sovint també equival a ser transgressor. Actualment que les normes socials són més laxes i indefinides, i que el model de família ha situat els joves i els nens en un rol tan protagonista fa la sensació que, aquella necessitat de transgredir, és menor o menys continuada.

4. ELS REFERENTS MUSICALS

En qualsevol societat moderna, la música i els seus intèrprets tenen un paper rellevant en la formació de la identitat dels joves. En edats adolescents i postadolescents les icones musicals poden atènyer una consideració superlativa que influeix en l'estètica i en les actituds. I és prou sabut que, la major part de transformacions socials i de noves tendències s'obren pas a través d'aquest segment d'edat.

Som a primers i mitjans de la dècada dels vuitanta. La modernitat i la progressia urbana –i per mimetisme i extensió, la no tan urbana– renega d'allò immediatament anterior, allò que fa flaire d'anys setanta. Qui acapararà ara l'escena musical i els referents dels joves? Principalment, la música en anglès i la Movida madrilenya, la rèplica ibèrica a un canvi en profunditat originat pel naixement del punk-rock a la segona meitat dels setanta. El punk havia estat la resposta dels joves anglesos a la forta crisi social viscuda als temps de Margaret Thatcher. El punk o punk-rock, dominat per les guitarres, ve per trencar amb el rock simfònic anterior, massa hippy, massa adult, reflexiu i interiorista. Tanmateix, el punk durà poc i al temps que irromp el sintetitzador, ràpidament evolucionà cap al postpunk, el pop-rock i el tecnopop, per aquest ordre. Els darrers seran els que s'imposin, en bona mesura, sota el paraigües de l'anomenada “new wave”. L'estètica tecno, els “siniestros” i els New Romantics, són la imatge cridanera que s'hi correspon: roba fosca, cabells amb volum, els nois amb pantalons de pinces i mitjons blancs, i les noies amb muscleres; i fumant, negre ells i ros elles. Tot això que arriba del món anglosaxó, passa molt de presa, i la Movida madrilenya, amb un lleu decalatge, ho segueix en paral·lel. Però com passa sovint, tot allò que neix per contestar al sistema, de ser radicalment contracultural, acaba per normalitzar-se. I per això, en realitat, des del punt de vista ideològic, la Movida, tot i considerar-se en origen, un fenomen rebel i esquerrà, acaba fomentant la diversió acrítica i la no implicació. Després dels compassos inicials, els protagonistes esdevindran joves desenfadats i les seues lletres ja no pretendran canviar el món (“Manué, no te arrime a la paré, que te va a llenar de cá...”). Això ja li va bé a l'establishment i a l'òrbita socialista que domina la política de l'època. La postmodernitat ja no posa en crisi el sistema. La Movida es promociona de valent des dels mitjans i la política.

Foto 15. The cure, una de les bandes més característiques de mitjans dels vuitanta.

Foto 16. Mecano, nascuts a l'entorn de la Movida madrilenya però amb segell propi, en un pòster de Superpop, revista quinzenal triomfant entre el gènere femení.

Foto 17. Manolo Garcia i Quimi Portet, tàndem d'èxit. A la segona meitat dels vuitanta van fer forat amb El Último de la fila, ja al marge de l'òrbita física i cronològica de la Movida.